

סוכות במקרא (וגם קצת במדרש)

מים ראשונים: לאוהבים לקשט את סוכת החג בדברי תורה ואף להקדים ולתבל את הישיבה בצוותא בחידון קל, יפנה בעל הסוכה תחילה בשאלה למסובים: אילו אזכורים של סוכות או סוכה בתנ"ך הם מכירים? ¹ בהמשך, ואם יהיה בכלל צורך, יפנו לעיין בדף. אין אנו מתיימרים לכסות את כל האזכורים של סוכות או סוכה במקרא ונשמח לקבל תגובות.

1. יעקב אבינו – החזרה לארץ כנען

וַיַּעֲקֹב נָסַע סִכְתָּה וַיָּבֶן לֹו בֵּית וּלְמִקְנֵהוּ עָשָׂה סִכְתָּה עַל־פֶּן קָרָא שְׁם־הַמָּקוֹם סִכְתָּה (בראשית פרק לג יז).²

1.1 בראשית רבה עח טז, פרשת וישלח – סוכה-בית-סוכה

ויעקב נסע סכותה - כמה שנים עשה אבינו יעקב בסוכות? ר' אבא אמר: י"ח חודש: סוכות, ובית, וסוכות.³

1.2 מדרש תנחומא (בובר) וישלח סימן יט – מסוכה וארעי לבית של קבע

כיון שבאו בני יעקב לארץ ישראל התחילו מראין כוחן ועשרן ונוזין. מראין כוחן: "ויקחו שני בני יעקב ... איש חרבו ויבואו על העיר בטח וכו'" (בראשית לד כה). מראין עושרן: "ויעקב נסע סכותה ויבן לו בית ולמקנהו עשה סוכות" (בראשית לג יז) - התחיל פותח אטלין.⁴ ונוזין מנין? "ותצא דינה בת לאה לראות" - וליראות.⁵

2. התחנה הראשונה ביציאת מצרים

וַיִּסְעוּ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִרְעַמְסֵס סִכְתָּה פְּשִׁימָאוֹת אֶל־פֶּן רִגְלֵי הַגְּבָרִים לְבַד מָטָף: (שמות יב לז).⁶

2.1 מכילתא דרבי ישמעאל בא - מסכתא דפסחא פרשה יד "ויסעו בני ישראל"

"ויסעו בני ישראל מרעמסס סכתה" - מרעמסס לסכות מאה ועשרים פרסה ... כהרף עין נסעו בני ישראל מרעמסס לסוכות לקיים מה שנאמר: "ואשא אתכם על כנפי נשרים" (שמות יט ד): סוכותה - סוכות ממש היו דכתיב: "ויעקב נסע סוכתה" (בראשית לג יז) דברי רבי אליעזר.⁷ וחכמים אומרים: אין סוכות אלא מקום,

¹ כל אזכור של סוכה או סוכות, הן של סוכה כחפץ או מבנה והן של סוכות כזמן או חג (רמז, וגם של מקום!)

² זה הפסוק הראשון בתורה בו מוזכרת גם סוכה וגם סוכות, גם כבניין זמני לזמן הקיץ (סוכה) וגם כשם של מקום (סוכות). סוכה איננה חייבת להיעשות לשם סוכה וכל סוכה שעשוה לשם צל היא כשרה. ראו סוכה פרק א משנה א מחלוקת בית שמאי ובית הלל לגבי סוכה ישנה, היינו סוכה שעשוה סתם (שלא לשם חג הסוכות) והלכה כבית הלל שהיא כשרה (לדין זה נתייחס עוד להלן). ראו גם סוגיית הגמרא במסכת סוכה ח ע"ב: "תנו רבנן: גנב"; סוכת גוים, סוכת נשים, סוכת בהמה, סוכת כותים, סוכה מכל מקום - כשרה, ובלבד שתהא מסוככת כהלכתה. מאי כהלכתה? - אמר רב חסדא: והוא שעשוה לצל סוכה. מכל מקום לאתויי מאי? - לאתויי סוכת רקב"ש. דתנו רבנן: סוכת רקב"ש; סוכת רועים, סוכת קייצים, סוכת בורגנין, סוכת שומרי פירות, סוכה מכל מקום - כשרה, ובלבד שתהא מסוככת כהלכתה". אז אולי באמת יעקב הוא הראשון שעשה סוכה!

³ ורש"י בפירושו לבראשית כח ט מסביר ששנה וחצי זו הייתה שני קייצים וחורף אחד, היינו מניסן עד חשוון (בערך) של השנה שאחריה: "... ופירשו רבותינו ז"ל מזה הפסוק ששה שמונה עשר חדשים בדרך, דבית הוה בימות הגשמים וסכות הוה בימות החמה". הדגש של רש"י על סוכות לימות החמה מזכיר את דברי הטור באורח חיים הלכות סוכה תרכה (והדרשת המהר"ל בעקבותיו) מדוע אנחנו עושים סוכות דווקא בתחילת עונת הגשמים ויוצאים מהבית, שתהא "ניכרת עשייתנו בהם שהם במצות הבורא יתברך". אבל נראה שיעקב אבינו נהג עפ"י אקלים ארץ ישראל ועשיית סוכת יעקב הייתה כדרך הטבע והאקלים המשתנה. עכ"פ, עפ"י ההלכה, הייתה זו כאמור סוכה כשרה, אך אולי החמיר יעקב אבינו "לחדש בה דבר מועט" על מנת לצאת ידי חובת כולם ...

⁴ איטליזין במקבילות למדרש זה, ראו בראשית רבה עט ו, היינו חנויות. ראו דברינו [ויחן את פני העיר](#) בפרשת וישלח.

⁵ הסוכות שבנה יעקב והבית, הפכו מבניין ארעי למבני קבע ולוו בהפגנת כוח פסי ועושר כלכלי. ועל כך נענש יעקב במעשה דינה. סוכות הוא חג האסיף בו האדם נהנה משפע היבול של השנה והתורה ציוותה על יציאה מבית הקבע למבנה ארעי על מנת למנוע הרגשת גאווה ועושר. ראו פירוש רמב"ן על הבית שבנה יעקב שם ליד שכם: "ויבן לו בית - שבנה לו בית גדול ובו מגדל עז להישגב מפני עשו". ראו גם דברינו [מסע יעקב בחזרתו לארץ](#) בפרשת וישלח. לרשימה הארוכה של הביקורות על יעקב, נוספה גם זו שמיהר להשתקע בארץ ולצד הסוכה הארעית בנה "מגדל עז" ולא מיהר לקיים נדרו ולשוב אל אביו יצחק. כשנזמין את יעקב האושפיזין לסוכתנו, ישמח וודאי לראות איך צאצאיו, בית יעקב, מקיימים מצוות סוכה ויוצאים מביתם המרווח אל סוכת הארעי.

⁶ סוכות היא התחנה הראשונה של בני ישראל ביציאת מצרים. מרעמסס, בירת הממלכה מצרים, יצאו בני ישראל ביד רמה והגיעו לסוכות, תחנתם הראשונה. ובתחילת פרשת בשלח הם עוברים לתחנה השנייה, ככתוב בשמות יג כ: "וַיִּסְעוּ מִסִּכְתָּה וַיָּחֲנוּ בְּאֶתֶם בְּקֶצֶה הַמִּדְבָּר". וכך גם חוזר התיאור בתחילת פרשת מסעי, במדבר לג ה: "וַיִּסְעוּ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִרְעַמְסֵס וַיָּחֲנוּ בְּסֻכֹּת: וַיִּסְעוּ מִסֻּכֹּת וַיָּחֲנוּ בְּאֶתֶם אֲשֶׁר בְּקֶצֶה הַמִּדְבָּר". בפשטות, סוכות הוא שם של מקום. אבל כבר אצל יעקב ראינו שהשם סוכות כשם מקום בא מבינית סוכות במקום, וגם כאן תוסיף לנו התורה בפרשת המועדות של ספר ויקרא (כג מג) שנראה להלן בסמוך: "לְמַעַן יֵדְעוּ דֹרֹתֵיכֶם כִּי בְּסֻכֹּת הוֹשַׁבְתִּי אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם". האם מעשה אבות (יעקב) הוא סימן לבנים היוצאים ממצרים? והפעם לא יבנו שם מגדלי עז.

⁷ נראה שצריך לקרוא את הפסוק בבראשית לג) במלואו, כפי שהבאנו בתחילת הדף לעיל, שהמקום נקרא סוכות על שם הסוכות שנבנו שם. צאצאי יעקב הולכים בדרכו. נראה שדברינו בסוף ההערה הקודמת מסתדרים טוב מאד עם שיטת ר' אליעזר.

שנאמר: "ויסעו מסוכות ויחנו באיתם" (במדבר לג ו) - מה איתם מקום, אף סוכות מקום.⁸ רבי עקיבא אומר: אין סוכות אלא ענני כבוד, שנאמר: "וברא ה' על מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ונוגה אש להבה לילה כי על כל כבוד חופה" (ישעיה ד ה).⁹ אין לי אלא לשעבר, לעתיד לבוא מניין? תלמוד לומר: "וסוכה תהיה לצל יומם מחורב וגו' " (שם).¹⁰

3. שמות כג פרשת משפטים – אזכור ראשון ושני של שלושת הרגלים בלי "סוכות"

את חג המצות תשמר שבעת ימים תאכל מצות כַּאֲשֶׁר צִוִּיתְךָ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב וְחַג הַקִּצִּיר בְּכוֹרֵי מִעֲשֶׂיךָ אֲשֶׁר תִּזְרַע בַּשָּׂדֶה וְחַג הָאָסֵף בְּצֵאת הַשָּׂנָה בְּאֶסְפָּךָ אֶת מִעֲשֶׂיךָ מִן הַשָּׂדֶה: (שמות כג טו-טז).¹¹

4. הציווי על חג הסוכות, ספר ויקרא פרשת אמור

דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה חַג הַסֻּכּוֹת שִׁבְעַת יָמִים לֵה': ... בַּסֻּכּוֹת תֵּשְׁבוּ שִׁבְעַת יָמִים כָּל־הָאֶזְרַח בְּיִשְׂרָאֵל יֹשְׁבוּ בַסֻּכּוֹת: לְמַעַן יֵדְעוּ דִרְתִּיכֶם כִּי בַסֻּכּוֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם: (ויקרא פרק כג פסוקים לד, מב, מג).¹²

4.1 מסכת סוכה דף ט עמוד א – דין סוכה ישנה

משנה. סוכה ישנה, בית שמאי פוסלין ובית הלל מכשירין. ואיזו היא סוכה ישנה? כל שעשאה קודם לחג שלשים יום. אבל אם עשאה לשם חג, אפילו מתחילת השנה - כשרה. גמרא. מאי טעמא דבית שמאי? אמר קרא חג הסוכות שבעת ימים לה' - סוכה העשויה לשם חג בעינן. ובית הלל: ההוא מיבעי ליה לכדרב ששת. דאמר רב ששת משום רבי עקיבא: מניין לעצי סוכה שאסורין כל שבעה - תלמוד לומר חג הסוכות שבעת ימים לה'. ותניא, רבי יהודה בן בתירה אומר: כשם שחל שם שמים על החגיגה כך חל שם שמים על הסוכה, שנאמר: "חג הסוכות שבעת ימים לה' ", מה חג לה' - אף סוכה לה'.¹³

⁸ סוכות שבפסוק בשמות יב לז, אומרים חכמים הוא שם מקום, בדומה למה שהיה אצל יעקב, אבל בלי להזכיר אותו. סוכות כאן בקצה הממלכה המצרית, וסוכות של יעקב בארץ כנען. ויש עוד סוכות רבים בשם זה במקרא, בארצות ובזמנים שונים. ראו שופטים פרק ח, מלכים א פרק ז ופרק כ, מלכים ב פרק יז ועוד. אבל גם חכמים יסכימו שבסופו של דבר היו גם סוכות כמבנים ביציאת מצרים שהרי פסוק מפורש הוא בתורה (שכבר הזכרנו לעיל ועוד נראה להלן), ויקרא כג מג: "כִּי בַסֻּכּוֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם". ורבי עקיבא נראה שמנסה בדרך האגדה לחבר את חג הסוכות לדורות עם תחנת סוכות של יציאת מצרים, דרך "ענני הכבוד" שלשיטות מסוימות הסוכה שאנו מקיימים היא זכר לאותם עננים.

⁹ בין שתי השיטות, רבי אליעזר ורבי עקיבא, שמסכימות שהסוכות של יציאת מצרים היו 'מבנים' ולא (רק) מקום, יש וויכוח: האם היו אלה סוכות של ממש – מבנים מעשה ידי אדם, או שמא ענני הכבוד שליוו את עם ישראל בצאתו ממצרים. ראו מדרש ספרא אמור יב יא: "רבי אליעזר אומר: סוכות ממש היו. רבי עקיבא אומר: בסוכות - ענני כבוד היו. בהוציא אותם מארץ מצרים - מלמד שאף הסוכה זכר ליציאת מצרים". ראו גם גמרא סוכה יא ע"ב שמביאה את שתי השיטות (בהיפוך דברי ר' אליעזר ור' עקיבא) בהקשר להלכה שאין מסככים את הסוכה אלא בדבר שגידולו מהארץ ואינו מקבל טומאה: "... אף סוכה דבר שאין מקבל טומאה וגידולו מן הארץ. - הניחא למאן דאמר ענני כבוד היו, אלא למאן דאמר סוכות ממש עשו להם, מאי איכא למימר? דתניא: כִּי בַסֻּכּוֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל - ענני כבוד היו, דברי רבי אליעזר. רבי עקיבא אומר סוכות ממש עשו להם". יצירת העננים (גידולם בלשון המדרש) הוא מהארץ (מהקרקע)! ראו בראשית פרק ב פסוק ו: "וְאָדָם יִעֲלֶה מִן הָאָרֶץ וְהִשְׁקָה אֶת כָּל פְּנֵי הָאֲדָמָה".

¹⁰ רבי עקיבא מקדים עבורנו את המקורות שנראה בישיבתו להלן ומוסיף את הסוכה לעתיד לבוא. ראו דברינו [וסוכה תהיה לצל](#) בהלכה ובאגדה.

¹¹ וכך גם בשמות פרק לד (יח-כב) בפרשת כי תשא: "אֶת חַג הַמִּצּוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת יָמִים ... וְחַג הַקִּצִּיר תִּעֲשֶׂה לְךָ בְּכוֹרֵי קִצִּיר חֲטִיִּם וְחַג הָאָסִיף תִּקְוֶת הַשָּׂנָה". פסח הוא "חג המצות" (פסח בתורה הוא רק ערב פסח מועד שחיטת קרבן פסח), לחג השבועות יש שני שמות: חג הקציר וחג שבועות, אבל אין "סוכות". בספר שמות, ספר יציאת מצרים (אקסודוס) שם החג הוא "חג האסיף"! והדבר אומר דרשני.

¹² זה הציווי המרכזי הראשון של חג הסוכות, בשמו 'סוכות' ומוטיב הסוכה בתורה. בספר שמות, פרשת משפטים ופרשת כי תשא, נזכר החג כאמור לעיל בשם "חג האסיף". בקטע שהשמטנו נזכרים גם מצוות ארבעת המינים, מצוות השמחה בחג ומתן התואר "ראשון" לחג, עליו נאמרו דרשות הרבה: "וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן פְּרִי עֵץ הָדָר כַּפֹּת תְּמָרִים וְעֵנָף עֵץ־עֵבֶת וְעֵרְבֵי־נָחַל וּשְׂמַחְתֶּם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם שִׁבְעַת יָמִים". על סוכות כיום "הראשון", ראו דברינו [מכיוור לכפות ומכסה לסוכות](#), ועל ארבעה המינים ראו דברינו [ארבעת המינים](#) וכן [שלושה המה נפלאו ממני וארבעה לא ידעתם](#).

¹³ לפסוק: "כִּי בַסֻּכּוֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם" כבר נדרשנו ודרשנו לעיל, לפיכך נתמקד כאן בפסוק: "חַג הַסֻּכּוֹת שִׁבְעַת יָמִים לֵה' ". מהדיון בסוכה ישנה (שהזכרנו כבר בהערה 2 לעיל) עולה הבדל מהותי בין בית הלל ובית שמאי באשר למהות הסוכה ועשייתה. לדעת בית שמאי צריכה הסוכה להיעשות לשם החג. זו משמעות הפסוק: "חַג הַסֻּכּוֹת שִׁבְעַת יָמִים לֵה' ". בית הלל סבורים שכל סוכה שאדם עושה באופן שעושים סוכות רגילות (אבל כמובן עם הגדרים ההלכתיים של סוכה: שלוש דפנות, סכך מהצומח וכו') היא סוכה כשרה, ומשמעות הפסוק שבית שמאי מביאים היא שכל שבעת ימי החג "חל שם שמים" על הסוכה (בדומה לקרבן חגיגה שגם הוא ממצוות החג ושמחתו), היינו הסוכה וקישוטיה הם מוקצה ואסור לקחת אותם לשימוש אחר (ראו דברינו [בני הסוכה וקישוטיה](#)). כניסת החג והישיבה בסוכה, הם שעושים את הסוכה "לשם החג". ראו בהמשך הסוגיה שם שבית שמאי מנסים לגייס גם את הפסוק שנראה מיד בסמוך, בציווי על חג הסוכות בספר דברים: "חַג הַסֻּכּוֹת תִּעֲשֶׂה לְךָ שִׁבְעַת יָמִים", וגם להשוות למצוות אחרות כמו עשיית ציצית, אבל בית הלל לא מוותרים. לצד כל זה, כדאי לציין בהקשר זה את דברי

5. הציווי החוזר על חג הסוכות בספר דברים – סוכות בארץ

חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים באספך מגרנד ומיקבך: ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך ועבדך ואמטך והלוי והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך: שבעת ימים תחג לה' אלהיך במקום אשר יבחר ה' כי יברכך ה' אלהיך בכל תבואתך ובכל מעשה ידך והיית אך שמח: (דברים פרק טז פסוקים יג-טו).¹⁴

5.1 פסיקתא דרב כהנא - פיסקא אחרייתא סוכות – זמן שמחתנו

"ושמחת בחגך" (דברים טז יד). את מוצא שלש שמחות כתיב בחג, ואלו: "ושמחת בחגך" (שם), "והיית אך שמח" (שם טו),¹⁵ "ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים" (ויקרא כג מ). אבל בפסח אין את מוצא שכתוב בו אפילו שמחה אחת, ולמה? אלא את מוצא שבפסח התבואה נידונית ואין אדם יודע אם עושה היא השנה אם אינה עושה ...¹⁶ וכן את מוצא שאין כתוב בעצרת אלא שמחה אחת, דכתיב: "ועשית חג שבועות ליי"י אלהיך ושמחת אתה וביתך" (דברים טז יא). ולמה כתיב שם שמחה אחת? ... שאעפ"י שנכנסה התבואה בפנים, אבל פירות האילן נידונין. לפיכך אין כתיב שם שמחה שנייה. אבל בראש השנה אין כתיב שם אפילו שמחה אחת ... שהנפשות נידונות ומבקש אדם נפשו יותר מממונו. אבל בחג, לפי שנטלו הנפשות דימוס שלהם ביום הכיפורים, כמו שכתוב: "כי ביום הזה יכפר עליכם" (ויקרא טז ל), ועוד שהתבואה ופירות האילן בפנים. לפיכך כתיב שם שלוש שמחות, שנאמר: "ושמחת בחגך" (דברים טז יד), "ושמחתם לפני ה' אלהיכם" (ויקרא כג מ), "והיית אך שמח" (דברים טז טו).¹⁷

6. ספר דברים פרשת וילך - מצוות הקהל במוצאי חג הסוכות שלאחר שנת השמיטה,

ויצו משה אותם לאמר מקץ שבע שנים במעד שנת השמיטה בחג הסוכות: בבוא כל־ישראל לראות את־פני ה' אלהיך במקום אשר יבחר תקרא את־התורה הזאת נגד כל־ישראל באזניהם: הקהל את־העם האנשים והנשים והטף וגרד אשר בשעריך למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את־ה' אלהיכם ושמרו לעשות את־כל־דברי התורה הזאת: (דברים פרק לא פסוקים יא-יב).¹⁸

הירושלמי ברכות פרק ט הלכה ג: "העושה סוכה לעצמו אומר ברוך אשר קידשנו במצותיו וציונו לעשות סוכה. לאחרים לעשות לו סוכה לשמח", שלכאורה תומכים בשיטת בית שמאי. וגם על נושא זה זכינו לדרוש בדברינו [וציונו לעשות סוכה](#).

¹⁴ מה מחדש לנו ציווי זה שלא ראינו בפרשת המועדות בספר ויקרא? עפ"י פירוש חזקוני החידוש כאן הוא אזכור "המקום אשר יבחר", מוטב שמאפיין כידוע את ספר דברים. חג האסיף שקיבל את שמו כבר בספר שמות מקבל עם הכניסה לארץ וההתנחלות בה משמעות חדשה (שאוילי כבר ספר שמות שעיקרו יציאת מצרים צפה קדימה). חג אסיף של עם עובד אדמתו במקום מגורי הקבע שלו ובסביבה החקלאית שהיא מעין שותפה לאירוע: "באספך מגרנד ומיקבך". ומאסיף זה גם תעשה את סכך הסוכה כפי שנראה. אבל כעת נדרש מהחקלאי גם לעלות לירושלים בשיא העונה החקלאית! ואיפה יקים שם את הסוכה? וגם לשהות שם כל ימי החג! זה נושא מעניין שלא נוכל להידרש לו כאן ונשמח לשמוע לקח טוב מפי שואבי המים בשמחה.

¹⁵ שני פסוקי שמחה מתוך השלושה הם מתוך פרשת המועדות שבפרשת ראה, אשר באה להכפיל ולשלש את השמחה שכבר נזכרה בפרשת המועדות של ספר ויקרא.

¹⁶ סיבה נוספת, בקטע שהשמטנו, היא "בשביל שמתו בו המצריים ולכן גם בפסח אין הלל שלם (חוץ מהיום הראשון, משום הפסוק: "בנפול אויבך אל תשמח" (משלי כד יז). ראו בדברינו [מעשי ידי טובעים בים](#) בשביעי של פסח.

¹⁷ כבר הרחבנו לדון במדרש זה בדברינו [זמן שמחתנו](#) במועד זה וכאן נקצר. חג הסוכות הוא חג השמחה, במימד ההיסטורי-לאומי, הכלכלי-חקלאי (לוח השנה) והאישי. הוא החג המכונה זמן שמחתנו אם משום שהוא חל בזמן השמחה או שהוא גורם לשמחה ותבואה. **החג** בה"א הידיעה. ריבוי השמחה בחג הסוכות מוצא את ביטויו בשמחה המיוחדת לו: שמחת בית השואבה. ראו רמב"ם הלכות שופר וסוכה ולולב פרק ח: "אף על פי שכל המועדות מצוה לשמוח בהן, בחג הסוכות היתה שם במקדש שמחה יתירה שנאמר: ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים" (ויקרא כג מ) ... ומתחילין לשמוח ממוצאי יום טוב הראשון, וכן בכל יום ויום מימי חולו של מועד ... לשמוח שאר היום עם כל הלילה". נראה שמרוב שמחה על השמחה המשולשת, מתעלם כאן הדרשן מכך שבחג הסוכות נידונים על המים. היציאה לסוכה, לשדות הפתוחים, ממחישה את השמחה על יכול השנה הזו, אבל גם את הציפייה והייחול לגשם של השנה הבאה.

¹⁸ בזמן שבית המקדש היה קיים היו עושים מעמד הקהל במוצאי יום טוב הראשון של חג הסוכות של מוצאי שביעית. ובימינו נהגו לעשות מעמד זכר להקהל. כבר נדרשנו למעמד הקהל בפרשת וילך, שם נזכר העניין בתורה, בדברינו [מצוות הקהל](#) וכן [מעמד הקהל לאורך הדורות](#). ראו רמב"ם הלכות חגיגה פרק ג הלכות א-ד: "מצות עשה להקהיל כל ישראל אנשים ונשים וטף בכל מוצאי שמיטה בעלותם לרגל ולקרות באזניהם מן התורה פרשיות שהן מזרזות אותן במצות ומחזקות ידיהם בדת האמת, שנאמר: מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה בחג הסוכות בבוא כל ישראל לראות וגו' הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרד אשר בשעריך וגו' ... אימתי היו קורין, במוצאי יום טוב הראשון של חג הסוכות שהוא תחילת ימי חולו של מועד של שנה שמינית. והמלך הוא שיקרא באזניהם, ובעזרת הנשים היו קורין, וקורא כשהוא יושב ואם קרא מעומד הרי זה משובח ... כיצד הוא קורא? תוקעין בחצוצרות בכל ירושלים כדי להקהיל את העם, ומביאין בימה גדולה ושל עץ היתה ומעמידין אותה באמצע עזרת נשים. והמלך עולה ויושב עליה כדי שישמעו קריאתו וכל ישראל העולים לחג מתקבצין סביביו. וחזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש הכנסת וראש הכנסת נותנו לסגן וסגן לכהן גדול וכהן גדול למלך כדי להדרו ברוב בני אדם. והמלך מקבלו כשהוא עומד ואם רצה ישב. ופוחת ורואה ומברך כדרך שמברך כל קורא בתורה בבית הכנסת. וקורא הפרשיות שאמרנו עד שהוא גומר, וגולל, ומברך לאחריה כדרך שמברכין בבתי כנסיות, ומוסיף שבע ברכות ואלו הן: רצה ה' אלהינו בעמך ישראל וכו' מודים אנחנו לך וכו', אתה בחרתנו מכל העמים וכו', עד מקדש ישראל והזמנים כדרך שמברכין בתפילה, הרי שלש ברכות כמטבען. רביעית מתפלל על המקדש שיעמוד

6.1 שו"ת מנחת יצחק חלק ב סימן צג -

... ומכאן שמכו לעשות שמחת תורה כמבואר בטור שולחן ערוך (אורח חיים סימן תרסט), הרי נאמר ב' מיד ויבא ירושלים שגמר כל התורה מיד ועשה סעודה לגמרה.¹⁹ וגם בשמחת תורה כתב שם בסוף ישיש, בה חילוקים שבין בני ארץ ישראל ובין בני בבל (אות מ"ח), דבני בבל עושים שמחת תורה בכל שנה ושנה בחג הסוכות, ובני א"י אין עושים שמחת תורה אלא לשלש שנים ומחצה וביום שישלמוהו עיי"ש.²⁰

7. הסוכה בישיעהו – חופת כבוד להר ציון וירושלים

ובָּרָא ה' עַל כָּל־מְכוֹן הַר־צִיּוֹן וְעַל־מִקְרָאָהּ עֵנָן יוֹמָם וְעֶשֶׂן וְנֹגַהּ אֵשׁ לְהִבָּה לְיִלָּה כִּי עַל־כָּל־כְּבוֹד חֲפָה: וְסִכָּה תִהְיֶה לְצִלְיֹמָם מִחֶרֶב וּלְמַחְסָה וּלְמִסְתוֹר מִזֶּרֶם וּמִמְּקוֹר. (ישעיהו פרק ד פסוקים ה-ו).²¹

7.1 מסכת סוכה דף ב עמוד א -

משנה: סוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה – פסולה ...
גמרא: מנא הני מילי? אמר רבה: דאמר קרא: "למען ידעו דורותיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל", עד עשרים אמה - אדם יודע שהוא דר בסוכה, למעלה מעשרים אמה - אין אדם יודע שדר בסוכה, משום דלא שלטא בה עינא. רבי זירא אמר: מהכא: "וסוכה תהיה לצל יומם מחרב", עד עשרים אמה - אדם יושב בצל סוכה, למעלה מעשרים אמה - אין אדם יושב בצל סוכה, אלא בצל דפנות.²²

8. סוכת דוד הנופלת אשר תקום לעתיד לבוא

ביום ההוא אָקִים אֶת־סֶפֶת דָּוִד הַנִּפְלֹת וְגִדְרָתִי אֶת־פְּרִצִּיָּהּ וְהִרְסֵתִי אָקִים וּבְנִיתִיָּהּ כִּימִי עוֹלָם: (עמוס פרק ט פסוק יא).²³

8.1 בראשית רבה פח ז פרשת וישב -

ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחוהו וגו' ... אמר לו הקב"ה: את שוכחו ואני לא אשכחתי ... שר המשקים שכח ואני לא אשכחתי. מי היה מחכה לאברהם ושרה שהיו זקנים שילד להם בן? מי מחכה ליעקב שעבר במקלו הירדן שיפרוץ ויעשיר? מי היה מחכה ליוסף שעברו עליו כל הצרות האלו שיהיה מלך? מי היה מחכה למשה שהושלך ליאור שיהיה כמו שנהיה? מי מחכה לרות שהיתה גרה שחזרה למלכות ישראל? מי מחכה לדוד שיהיה

וחותם בה בא"י השוכן בציון, חמישית מתפלל על ישראל שתעמוד מלכותם וחותם בה הבוחר בישראל, ששית מתפלל על הכהנים שירצה האל עבודתם וחותם בה בא"י מקדש הכהנים. שביעית מתחנן ומתפלל בה כפי מה שהוא יכול וחותם בה: הושע ה' את עמך ישראל שעמך צריכין להושע בא"י שומע תפלה".

¹⁹ נראה שכאן השתבש משהו בדפוסים, ע"פ הכוונה היא למקור המנהג לעשות שמחה בגמר התורה שהוא מדרש שיר השירים רבה א ט. ראו דברינו [גומרה של תורה](#) בשמיני עצרת שמחת תורה.

²⁰ מקור זה מזכיר לנו את מנהג קריאת התורה בארץ ישראל שהיה של מחזור תלת וחצי שנותי. מתי בדיוק עשו שמחת תורה בארץ ישראל? ראו מאמרו של שלמה נאה: סדרי קריאת התורה בארץ ישראל: עיון מחודש, תרביץ, טבת-אדר תשנ"ח שסוקר בהרחבה את מנהג ארץ ישראל שהיה מבוסס על מחזור גדול של שבע שנים, בתוכו השלימו שני סבבים, כל אחד בן שלוש שנים ומחצה, של קריאת התורה. מדבריו עולה שהמחזור הגדול הסתיים תמיד בסוף שנת השמיטה ושמחת תורה של ארץ ישראל חברה למצוות הקהל שהזכרנו כאן. ונהגו כך לפני הבית וגם אחרי החורבן, עד שגבר מנהג בבל שבו אנו נוהגים היום. ראו שוב דברינו [גומרה של תורה](#) בשמחת תורה שמוני עצרת.

²¹ הסוכה היא החופה היא הענן המגן יומם ולילה על הר ציון וירושלים לעתיד לבוא, וכבר ראינו לעיל (ר' עקיבא במכילתא דרבי ישמעאל) את החיבור של הפסוק הזה מישעיהו לדיני הסוכה על בסיס המילה "חופה". אך עדיין אין מקרא יוצא מידי פשוטו כפי שמפרש רד"ק: "וסוכה - ואותה החופה שהיה להם לצל יומם החורב שלא יכה שמש ושרב ולא יזיקם, וכן המטר לא יזיקם כי החופה תהיה להם למחסה ולמסתור". בדרך זו הולכים גם פרשנים אחרים כמו מצודות. ודעת מקרא מוסיף: "האש והענן הנראים על ירושלים מסמלים את שכנת ה' בה ... והמחסה והמסתור מזרם וממטר מסמלים את השמירה המעולה שישמור ה' על כל הנשאר בירושלים". אם כך, אולי אין זו סוכה שיוצאים בה חובה בחג הסוכות ויוצאים מהסוכה אם רבו הגשמים, אבל חז"ל בכ"ז למדו מהפסוק השני דינים לסוכה שלנו.

²² הרי לנו שהפסוק בישיעהו מובא להלכה לנימוק מדוע סוכה שהיא גבוהה מעשרים אמה – פסולה. הרחבנו והבאנו אגב גם את שיטת רבה, משום שנראה שזו סיבה והסבר דומים למדי (למרות שבהמשך הסוגיה שם מביאה הגמרא הבדל ביניהם בסוכה גדולה). ואגב אורחא מתחזק הקשר בין הסוכה של יציאת מצרים והסוכה לעתיד לבוא של ישעיהו, קשר שעולה מהפסוק עצמו ושראינו גם במכילתא לעיל. ראו לימוד נוסף להלכה מהפסוק בישיעהו להסבר שיטת ר' שמעון שסוכה צריכה להיות של ארבע דפנות (שלושה וטפח): סוכה ו ע"ב: "תנו רבנן: שתים כהלכתן, ושלישית אפילו טפח. רבי שמעון אומר: שלוש כהלכתן, ורביעית אפילו טפח ... רב מתנה אמר: טעמיה דרבי שמעון מהכא: וסוכה תהיה לצל יומם מחרב ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר".

²³ ראו גמרא סנהדרין צו ע"ב שבעקבות פסוק זה נקרא המשיח "בר נפילי – בן נפילים": "אמר ליה רב נחמן לרבי יצחק: מי שמייע לך אימת אתי בר נפלי? – אמר ליה: מאן בר נפלי? – אמר ליה: משיח. – משיח בר נפלי קרית ליה? – אמר ליה: אין, דכתיב ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת". ראו שטיינזלץ בגמרא שם המתעכב על שם מיוחד זה למשיח.

מלך עד סוף הדורות? ... מי מחכה לחנניה מישאל ועזריה שיצאו מתוך האש? ... מי מחכה לגליות שיהיו לשם ולתהילה? מי מחכה לסוכת דוד הנופלת שיקימנה? הקב"ה! שנאמר: "ביום ההוא אקים את סוכת דוד" (עמוס ט יא), שיהיו כל העולם אגודה אחת, שנאמר: "כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד" (צפניה ג ט).²⁴

9. סוכת כל העמים בנבואת זכריה

וְהָיָה כָּל־הַנֹּחַת מִכָּל־הַגּוֹיִם הַבָּאִים עַל־יְרוּשָׁלַם וְעָלוּ מִדֵּי שָׁנָה בְּשָׁנָה לְהִשְׁתַּחֲוֹת לַמֶּלֶךְ ה' צְבָאוֹת וְלַחַג אֶת־חַג הַסֻּכּוֹת: (זכריה יד טז).²⁵

9.1 אליהו רבה (איש שלום) פרשה טז – אומות העולם בשלוש הרגלים

... כל אותו כבוד לישראל מנין? כשיעלו לירושלים לרגלים, שנאמר: "שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך" (שמות כ"ג י"ז), כשם שאנו עולין להשתחוות, כך כל אומות העולם עתידין להשתחוות למלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, שנאמר: "והיה אשר לא יעלה מאת משפחות הארץ להשתחוות לה' צבאות ולא עליהם יהיה הגשם" (זכריה יד יז) ... וכשיהיו מהלכין בדרך יאמרו: מה מנחה נוליד בידינו? כסף וזהב שלו, אבנים טובות ומרגליות שלו הם, מה מנחה נוליד בידינו? מיד הולכין ומביאין את בני ישראל בכבוד גדול.²⁶

10. סוכת שיבת ציון – עזרא ונחמיה

ובַּיּוֹם הַשֵּׁנִי נֶאֱסָפוּ רָאשֵׁי הָאֲבוֹת לְכָל־הָעָם הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם אֶל־עֶזְרָא הַסֹּפֵר וְלִהְיֵשֶׁכֶל אֶל־דְּבָרֵי הַתּוֹרָה: וַיִּמָּצְאוּ כְּתוֹב בַּתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוָּה ה' בְּיַד־מֹשֶׁה אֲשֶׁר יֹשְׁבוּ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּסֻכּוֹת בַּחֹג בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי: וְאֲשֶׁר יִשְׁמִיעוּ וַיַּעֲבִירוּ קוֹל בְּכָל־עִירָהֶם וּבִירוּשָׁלַם לֵאמֹר צִאוּ הָהָר וְהִבִּיאוּ עֲלֵי־זֵית וְעֲלֵי־עֵץ שָׁמֶן וְעֲלֵי הָדָס וְעֲלֵי תְּמָרִים וְעֲלֵי עֵץ עֵבֶת לַעֲשׂוֹת סֻכּוֹת כַּכְּתוּב: וַיֵּצְאוּ הָעָם וַיָּבִיאוּ וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם סֻכּוֹת אִישׁ עֲלֵגָגוֹ וּבְחִצְרֹתֵיהֶם וּבְחִצְרוֹת בֵּית הָאֱלֹהִים וּבִרְחוֹב שַׁעַר הַמַּיִם וּבִרְחוֹב שַׁעַר אֶפְרַיִם: וַיַּעֲשׂוּ כָל־הַקָּהָל הַשֹּׁבִים מִן־הַשָּׁבִי סֻכּוֹת וַיֹּשְׁבוּ בְּסֻכּוֹת כִּי לֹא־עָשׂוּ מִיָּמֵי יֵשׁוּעַ בֶּן־נִון כֵּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד הַיּוֹם הַהוּא וַתְּהִי שְׂמֵחָה גְּדוֹלָה מְאֹד: (נחמיה פרק ח פסוקים יג-יז).²⁷

10.1 מסכת סוכה דף יא – דיני הסכך

משנה: זה הכלל: כל שהוא מקבל טומאה, ואין גידולו מן הארץ - אין מסככין בו. וכל דבר שאינו מקבל טומאה, וגידולו מן הארץ - מסככין בו.

²⁴ ראו פסיקתא דרב כהנא פסקא טז - נחמו שעם ישראל לא מתנחם כ"כ מהר מנבואת עמוס הנ"ל: "הלך עמוס לנחמה, אמר לה: הקב"ה שלחני אצליך לנחמך. אמרה לו: מה בידך? אמר לה: ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת (עמוס ט יא). אמרה לו: אתמול אמרת לי: נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל (שם ה ב), ועכשיו את אומר כך? לאיזו נאמין, לראשונה לשנייה?". אבל זכה פסוק זה של עמוס להיכנס לברכת המזון לתוספת הרחמן לחג הסוכות, ואף למנגינות זכה וכך השתרש בפי העם. סיום מדרש בראשית רבה הנ"ל על הקריאה לכל העמים להיעשות **אגודה אחת** ולקרוא כולם בשם ה' בשפה ברורה, מביא אותנו אל אזכור הסוכה הבא.

²⁵ ובהמשך שם דברים קשים על מי מהגויים שלא יבוא לחוג את חג הסוכות בעקבות מלחמת גוג ומגוג (הפסרת החג): "ואם־משפחת מצרים לא־תעלה ולא באה ולא עליהם תהיה המגפה אשר יגף ה' את הגוים אשר לא יעלו לחוג אֶת־חַג הַסֻּכּוֹת: זאת תהיה חטאת מצרים וְחַטָּאת כָּל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יַעֲלוּ לַחֹג אֶת־חַג הַסֻּכּוֹת". מה פשר אוניברסליות זו של חג הסוכות לעתיד לבוא? למה דווקא מצווה זו? ראו גמרא בתחילת מסכת עבודה זרה שאדרבא, מנגה את הגויים שאפילו **מצווה קלה** כסוכה אין הם יכולים לקיים וכאשר קצת חם מיד הם נוטשים אותה. מה ולמה אנחנו מצפים מהגויים דווקא בחג הסוכות?

²⁶ מדרש זה הוא מהמעטים שמצאנו שנזקק לנבואת זכריה על הגויים שיבואו לחוג את חג הסוכות. אבל גם הוא מדבר על כל שלושת הרגלים ולא מזכיר את חג הסוכות דווקא. נבואת זכריה מתחברת גם לדרשות על שבעים פרי החג שהם כנגד שבעים אומות העולם (סוכה נה ע"ב), אך עדיין לא מצאנו תשובה לשאלותינו: למה דווקא סוכות? מה לגויים ולסוכות? אולי הדברים קשורים לאירוע הבא מספר נחמיה ולתקוות הגדולות של שבי ציון שהפעם יחיה עם ישראל המחודש את אחיזתו בארצו בשלום עם הגויים שנטלו חלק בחורבנו וגלותו. תקווה שיכירו העמים בסגולתו של עם ישראל וגם אם לא יבואו להשתחוות לה' בהר הקודש בירושלים, ישלימו עם עם ישראל כשהוא בא להשתחוות לה' בהר הקודש בירושלים. תקווה שנראה שמתאימה גם לימינו.

²⁷ ראו גם עזרא ג ד: "וַיַּעֲשׂוּ אֶת חַג הַסֻּכּוֹת כַּכְּתוּב וְעָלְתָּ יוֹם בַּיּוֹם בְּמִסְפָּר כְּמִשְׁפַּט דָּבָר יוֹם בְּיוֹמוֹ". זה התיאור החגיגי של שמחת שבי ציון בראש השנה בחגי תשרי שקיימו בחזרתם לארץ, תיאור שמתחיל ביום השני של חודש תשרי (שיש שרואים בו סמך למנהג שני ימים ראש השנה גם בארץ ישראל, גם בירושלים) ונמשך לחג הסוכות ומגיע עד שמיני עצרת (ראו שם). ואיזה חג לא נזכר כאן? יום הכיפורים! השווה עם אי קיום יום הכיפורים בחנוכה מקדש שלמה (מועד קטן ט ע"ב, בראשית רבה לה ג). ומהו עניין זה שלא עשו חג סוכות מימות יהושע בן נון? כבר נשברו קולמוסים ונשפכו דיוותות רבים על כך, כגון פירוש דעת מקרא על הפסוק שמביא מספר הסברים. אך אולי הפתרון הוא בירושלמי קידושין פרק א הלכה ח: "פגם הכתוב כבוד צדיק בקבר מפני כבוד צדיק בשעתו. הקיש ביאתן בימי עזרא לביאתן בימי יהושע מה ביאתן בימי יהושע פטורין היו ונתחייבו אף ביאתן בימי עזרא פטורין היו ונתחייבו", היינו שכל זה הוא על מנת לרומם ולשבח את הצדיק בשעתו, את שבי ציון עם עזרא ונחמיה בראשם, גם אם יש בכך מתן פגם לצדיקי הדורות הקודמים. וזה נושא שדורש עיון נפרד ואכמ"ל.

גמרא: מנא הני מילי? ... כי אתא רבין אמר רבי יוחנן: אמר קרא "באספך מגרנך ומיקבך" - בפסולת גורן ויקב הכתוב מדבר ... רב חסדא אמר מהכא: "צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס ועלי תמרין ועלי עץ עבות" (נחמיה ח טו). היינו הדס היינו עץ עבות! אמר רב חסדא: הדס שוֹטֵה לסוכה, ועץ עבות ללולב.²⁸

חג שמח ומועדים לשמחה ולששון²⁹

מחלקי המים³⁰

²⁸ ראו הסוגיה שם שהבאנו מאד בקצרה שהגמרא מנסה למצוא מקור לכלל של המשנה שסכך כשר הוא רק מדבר שגידולו מהארץ ושאינו מקבל טומאה. לאחר ניסיונות רבים שנדחו, נזקקת הגמרא לפסוק מפרשת ראה שהבאנו לעיל: "חג הסוכות תעשה לך שבועת ימים באספך מגרנך ומיקבך". הפרי והתבואה יילקחו לגורן וליקב ולבית הבד, והפסולת, הענפים והזרדים יילקחו לסכך. ולאחר שגם מקור זה נדחה, באים הפסוקים מספר נחמיה ומתקבלים כאסמכתא סופית לדין הסכך. ראו גם הדיון בסכך במדרש ספרא פרשת אמור שמתחיל בכיוון הפוך, אך מסתיים גם הוא בפסוקים של עזרא ונחמיה. במדרש ספרא פרשת אמור פרשה יב מציע רבי יהודה את הרעיון "שלא תהא סוכה אלא בארבעת המינים" וחכמים דוחים אותו מנימוק מעשי "הא אם לא מצא מארבעת המינים ישב לו שלא בסוכה?" אבל זה לא מספיק, ובסוף מביאים חכמים סיוע לשיטתם מהפסוקים בנחמיה: "וכן עזרא אומר ואשר ישמעו ויעבירו קול בכל עריהם ובירושלם לאמר צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס ועלי תמרין ועלי עץ עבות לעשות סוכות ככתוב, למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים".

²⁹ ולא למריבה חס וחלילה בין "ששון" ל"שמחה", כאותה שמצאנו בגמרא סוכה מח ע"ב בנימא קצת הומוריסטית ובהקשר עם שמחת בית השואבה (אולי מחזה היתולי?): "אותם שני מינים (כופרים), אחד שמו ששון ואחד שמו שמחה. אמר לו ששון לשמחה: אני עדיף ממך, שכתוב: ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה (ישעיהו לה י). - אמר לו שמחה לששון: אני עדיף ממך, שכתוב: שמחה וששון ליהודים (אסתר ח ז). אמר לו ששון לשמחה: יום אחד יעזבו אותך ויעשו אותך שליח, שכתוב: כי בשמחה תצאו. אמר לו שמחה לששון: יום אחד יעזבו אותך וימלאו בך מים, שכתוב: ושאתם מים בששון". (בתרגום הגמרא מארמית לעברית נעזרנו בשטיינזלץ, אבל כולו באחריותנו). ראו המשך הסיפור שם לשמחה ולששון בחג בו שולשה השמחה.

³⁰ ובחג נידונים על המים ...